

12 Saamelaisen kasvatuksen erityispiirteitä

Onneli Sieppi & Nina Hirvonen

Tiivistelmä

Saamelaisen lastentarhanopettajakoulutuksen kandidaatintutkielmamme käsittelevät saamelaisia kasvatustutkimuksia – sitä, mitä ne ovat pinnan alla ja miten ne ovat ilmentyneet käytännön elämässä. Tutkimustulokset on tiivistetty ja yhdistetty tähän artikkeliin. Suomessa kunnallisena palveluna järjestetty saamelainen varhaiskasvatustutkimus on historialtaan lyhyttä, etenkin verrattuna saamelaisen kasvatuksen historiaan. Tällä hetkellä uusimmat varhaiskasvatustutkimukset ja näkemykset jopa tukisivat monilta osin saamelaispedagogiikkaa toteutumaan. Saamelaisista varhaiskasvatustutkimuksista kehittäessä on kuitenkin tiedostettava ja syvennyttävä siihen, mitä erityispiirteitä ja arvoja saamelainen kasvatustutkimus sisältää, kuten esimerkiksi vapauden ja vastuun vuoropuhelun epäsuorien ohjaustapojen, jotka olivat tutkielmiamme keskeisimpiä teemoja. Vasta syvemmän ymmärryksen myötä on mahdollista vastata paremmin juuri saamelaisen varhaiskasvatustutkimuksen tarpeisiin.

Čeahkkáigeassu

Sápmelaš mánáidgárdeoahpaheaddjeskuvlejumi kandidáhtadutkamuššame gieđahallet sápmelaš bajásgeassima árvvuid – dan, mat dat leat olgguldasgara ja giera vuolde ja mo dat leat bohtán ovdan praktihkalaččat. Dutkanbohtosat leat čeahkkáigeasson ja ovttastahtton dán artihkkalii. Suomas giełdda bálvalussan ordnejuvvon sápmelaš bajásgeassima historjá lea oanehis, eandaliige veardidettiin sápmelaš bajásgeassima historjái. Dálá odđasamos árrabajásgeassima rávvagat ja oainnut juobe dorjjošedje mánggain osiin sáme pedagogihka ollašuvvama. Sápmelaš árrabajásgeassima ovddidettiin ferte goittot diđoštít ja vuodjut dasa, makkár erenomáš iešvuodaid sápmelaš bajásgeassin sisttisdoallá, dego ovdamearkka dihte friddjavuodá ja ovddasvástádusa dialoga oktan eahpenjulges stivrenvugiiguin, mat ledje dutkamuššame guovddáš fáttát. Easka čiekŋalut áddejupmi buktá vejolašvuodá buorebut vástidit aiddo sápmelaš árrabajásgeassima dárbbuide.

Johdanto

Syvennyttäessä saamelaiseen arvomaailmaan, todennäköisesti ensin tulee mieleen näkyvin ”jäävuoren huippu”, kuten puhuttu kieli, elinkeinot, käsityöt ja pukukulttuuri. Ne ovat symboleja, joita kaikkien on helppo havaita. Minkälaisia ovat sitten ne arvot, jotka eivät ole kaikille heti näkyvissä? Monikulttuurisessa ympäristössä toimivilla henkilöillä, kuten kasvattajilla, jotka työskentelevät saamelaisessa varhaiskasvatuksessa, tulee olla kulttuuritajua (Aikio, 2010, s. 88), eli ymmärrystä ja tietoa siitä kaikesta, mitä erityispiirteitä saamelainen kasvatus sisältää. Kandidaatintutkimiemme tarkoituksena oli pureutua näihin pinnanalaisiin kulttuurisiin erityispiirteisiin.

Onneli Siepin (2018) kandidaatintutkielma ”Saamelainen epäsuora kasvatus” on tehty kirjallisuuskatsauksena ja Nina Hirvosen ”No se vapaus. Parasta lapsuudessa oli se vapaus” (2018) puolestaan haastattelututkimuksena. Siepin (2018) tutkielmassa lähteinä toimivat saamelaispedagogien tutkimukset ja kirjallisuus. Hirvosen (2018) tutkimusmetodiksi valikoitui haastattelututkimus siitä syystä, että vapaamuotoisen keskustelun avulla, jota Jari Metsämuuronen (2006, s. 115) kuvaa eistrukturoiduksi haastatteluksi, on helppo lähestyä tutkittavaa teemaa. Laadullisen tutkielman haastateltaviksi valikoituivat kolme elämäkokemusta omaavaa porosaamelaista naista, kolmesta eri syystä: he ovat vielä kertomassa omista kokemuksiaan, toisena naisten ja lasten ääni alkuperäiskansatutkimuksessa on ollut vähäinen (Kuokkanen, 2009, s. 71) sekä kolmantena se, että naisten rooli kasvatuksessa on yleisesti merkittävä.

Tutkimuksissamme (Sieppi, 2018; Hirvonen, 2018) saamelaisen kasvatuksen tavoitteiksi ja keskeisiksi arvoiksi nousivat ennen kaikkea itsenäisen pärjäämisen ihanne, vierellä oppiminen, itseohjautuvuus, tarinoinnin merkitys sekä laaja-alainen osaaminen – luontoyhteyden ja perinteisten elinkeinojen luodessa puitteet kaikelle toiminnalle. Myös vapaus eli sallivuus lapsen omille kokeiluille korostui tutkimuksissamme. Tämä on vaatinut analyysin mukaan aikuisilta paljon kärsivällisyyttä heidän toimiessaan lasten kanssa (Sieppi, 2018). Myös uskoa ja luottamusta lasten kykyihin on tarvittu, mitä kuvaakin hyvin saamelaisen kasvatuksen ”*kyllä se vielä oppii, kun kasvaa*”-ajattelu. Tasa-arvoinen lapsikäsitys ja integriteetin suojeleminen on myös omalta osaltaan lyönyt leimansa saamelaiseen kasvatukseen. Tiiviissä ja pienessä yhteisössä ankaran luonnon keskellä on ollut poikkeuksellisen tarpeellista tulla toimeen muiden ihmisten kanssa. Monet saamelaiset vuorovaikutuksen tavat ovatkin siten epäsuoria, tietyllä tapaa hienovaraisia ja kunnioitusta viestiviä, myös suhteessa lapsiin. (Sieppi, 2018.) Epäsuorien kasvatustekniikoiden runsaus kertoo siitä,

että saamelaiset ovat todella pitäneet tärkeänä konfliktien välttämistä (Balto, 1997, s. 111).

Näitä epäsuoria kasvatuksen keinoja ovat olleet erityisesti vanhempien esimerkiksi tekemällä oppiminen, tarinointi ja kertomukset, kiertoilmaisut sekä non-verbaalinen viestintä. Oppiminen on perustunut pitkälti asioiden seuraamiseen eli lapsen omaan havainnointiin ja itse kokeilemiseen – siksi epäsuoruus käsitteenä kuvaa hyvin saamelaista kasvatusta. Oppijoille ei ole siis tyrkytetty asioita valmiiksi pu-reskeltuina, vaan epäsuoruudella on pyritty kehittämään lapsen omaa havainnointi- ja itsearviointikykyä, jotta hän pärjäisi elämänsä tarjoamissa uusissa ja yllättävissä tilanteissa (Saamelaiskäräjät, 2009, s. 11). Epäsuorat ohjaustavat ovat siis ennen kaikkea kehittäneet lapsen itsenäistä ajattelua – lisäksi ne ovat antaneet lapselle mahdollisuuden toimia rakentavasti esimerkiksi erilaisissa haasteellisissa tilanteissa (Sieppi, 2018). Kun ohjaaminen ei ole ollut suoraa ja pakottavaa, ei liene esiintynyt myöskään paljoa vastahakoisuutta tai vastustusta. Lisäksi epäsuora ohjaaminen on kehittänyt osaltaan myös lasten sisäistä kontrollia. (Balto, 2003.) Epäsuora kasvatusta on täten suojellut myös lapsen loukkaamattomuutta ja henkilökohtaisia rajoja, mikä on viestinyt lapselle myös kunnioitusta (Sieppi, 2018).

Luontoyhteys

Paavo Päivänsalo (1953, s. 74) kirjoittaa, että lapin karu luonto on itsessään ollut hyvä lastenkaitsija, ja paremminkin ollut vahvistava tekijä lasten ja vanhempien väliselle suhteelle. Hirvosen haastattelututkimuksessa (2018) haastateltavien suhde luontoon oli voimakas, sillä ilman luontoa kunnioittavaa elämäntapaa pärjääminen olisi ollut mahdotonta. Ympäröivä luonto ja perinteiset elinkeinot, kuten porotalous, kalastus ja keräily, olivat erittäin vahvasti läsnä jokaisen haastateltavan lapsuutta. Luonto, elämäntapa ja ihminen olivat yhtä. Haastateltavien mukaan lapsille annettiin ikätason mukaisesti vastuuta, joka samalla antoi lapselle vapautta. Isommat lapset huolehtivat pienemmistä ja pienemmät oppivat isommilta. Haastateltavat kertoivat, kuinka lapset saivat kulkea vanhempien mukana, jolloin sekä tekemällä, että mallista oppiminen toteutuivat luonnollisesti:

H1: *Toisethan oli ahkerammat kotitöihin. X (nimi poistettu) oli ahkera kotitöihin ja se oppi nuorena tekemään ruoat. Minä olin niinku ulkohommassa isän matkassa eniten tai enämpi, joka paikassa, kun kasvoin vähän isommaksi.*

H2: *Jäkälännostossa ja haussa, heinät joenrannasta haettiin poroilla.*

H1: *Minä olin sen luontonen, että mie halusin mettään nuorena jo. Heinänteossa ja tuolla lailla. Tykkäsin poroista ja lehmiä tykkäsin hoitaa isompana. Kyllä ennen mentiin joka paikkaan töihin missä vanhemmat oli. (H:1.10.18.)*

Eräs haastateltava kertoi, että lapsista vanhimmat pyysivät kalaa perheen ravinnoksi, kun nuoremmat lapset kokivat kalastelun leikin kaltaiseksi ajanvietteeksi. Pienet lapset kaivoivat puroja isompien harjoittellessa suolestamaan kaloja. Haastateltava kertoi vanhempien myönteisestä suhtautumisesta lasten kokeiluihin.

H2: *Kalaa kyllä tuli, tommosta ahventa ja haukea. Eikä isä ollut vihainen, vaikka niitä uistimia meni. Isot hauet vei ne. Näki, että iso kala oli perässä. Nehän pääsi rantaan ja ne heilautti ja menivät menojaan. (H:1.10.18.)*

Vastuulliset tehtävät olivat luonnollisesti osa lasten arkea. Tiiviissä yhteisössä vanhemmat havaitsivat hyvin lastensa osaamista ja kehittymistä eri taidoissa. Perheiden toimintaympäristö oli laaja, sillä kotipiiri käsitti muutakin, kuin asuinkiinteistön pihapiireineen; vesistöt, metsät, jängät, vaarat ja tunturit (Hirvonen, 2018). Lapsille opetettiin tietyt rajat, joiden puitteissa sai kulkea. Lasten laaja toimintaympäristö opetti kunnioittamaan luontoa, elämään luonnon kanssa yhteistyössä, lukemaan luonnon merkkejä ja ottamaan vastuuta perheen toimeentulosta. Sen lisäksi luonto antoi mielikuvitusrikkaan leikkiympäristön leikkikaluineen. Kivet, kävyt, sarvet ja kaarnat olivat oivia leluja:

H1: *Sitten meillä oli lehmätkin. Ne oli kivistä tehdyt ne lehmät. Meillä ku oli oikiatki lehemät, niin me panimme niille kivilleki omien lehemien nimet. Ja siellä me leikimmä niitten lehmien kanssa. Kävyt oli niinkun porot. Kaikeanlaista tuommosta, ettei ostettu kyllä mitään. Sitten kun tuli, kevät niin me olimme jo vähän isommat, osa isommat ja siellä oli lehemän polut ja veet ja uitimma keppejä. Teimmä venneitä ja niitäki uitimma. (H:1.10.18.)*

Luonnossa kuluivat haastateltavien lapsuuden päivät. Saamelaisen varhaiskasvatuksen arjen käytäntöjen oppaan (Saamelaiskäräjät, 2013, s. 15) mukaan luontoyhteys merkitsee muun muassa lähiympäristön tuntemista ja luonnon kunnioittamista. Kahdeksan vuodenaikaa ohjaavat saamelaisten vuotuisikiertoa ja määrittävät ajankäyttöä. Siitä syystä on hyvin luonnollista, että lasten temmellyskenttä on ja on ollut hyvin laaja. Monipuoliset taidot luonnon ja sään kanssa toimivaan yhteiseloön opittiin pienestä pitäen. (Hirvonen, 2018.)

Vierellä oppiminen

Perinteisesti saamelaisyhteisössä kasvatuksen ei koettu olevan mitään erillistä toimintaa tai erillisiä toimia, vaan lapset on otettu aina mukaan kodin töihin tai he ovat kulkeneet aikuisten mukana aina oikeissa töissä. Samalla lapset oppivat myös toisiltaan ja isommat huolehtivat pienemmistä aikuisten vahtivan silmän alla. (Saamelaiskäräjät, 2013, s. 28, 30; Sieppi, 2018.) Haastateltavat kertoivat monenlaisista kokemuksista, jolloin he pääsivät vanhempansa mukaan porotöihin, heinätöihin, ansoja kokemaan, ongelle tai jäkälännostoon (Hirvonen, 2018). Kasvatus on siis ollut koko ajan läsnä kaikessa toiminnassa; aikuiset ohjasivat lapsiaan omien töidensä lomassa (Saamelaiskäräjät, 2009, s. 11). Kullekin annettiin vapaus oppia omassa tahdissaan omien yritysten ja kautta *“kyllä se vielä oppii, kun vähän kasvaa”*-periaatteen mukaisesti (Balto, 2003, 2008). Lapselle annettiin paljon aikaa ja tilaa oppia; heidän ei tarvinnut alkaa liian varhain, eikä kaikkien tarvinnut oppia kaikkea (Magga, 2017). Merkillepantavaa on myös se, että lapsi saa kehittää omaa kiinnostuksen kohdettaan eli jos on erityisen kiinnostunut porotöistä, niin hän pääsee mukaan porotöihin. Jos puolestaan sisällä tehtävät keittiötöyt ovat enemmän mieleen, saa lapsi osallistua niihin (Hirvonen, 2018).

Se, että lapset saivat olla mukana kaikkialla aikuisten mukana tehtävien töiden ja elämän lomassa, tarjosi lapsille myös sosiaalisen kasvamisen mallia; mahdollisuuksia harjoitella sosiaalisten taitojen lisäksi myös sosiaalista havainnointikykyä erilaisissa tilanteissa eri ikäisten kanssa, ja nähdä miten minkäkinlaisissa tilanteissa tulee käyttäytyä. Sosiaalisen huomiokyvyn kehittyminen ja toisten ihmisten huomioon ottaminen on siten ollut tärkeä osa kasvatusta. (Aikio, 2007, s. 55; 2010, s. 58–59.) Sukulaisilla ja ikäihmisillä on ollut keskeinen rooli yhteisöllisen ja yhteisvastuullisen kasvatuksen lisäksi myös perinnetiedon säilymisen ja jakamisen kannalta osana sukupolvien ketjua (Saamelaiskäräjät, 2013, s. 8).

Vapaus ja vastuu

Seuraavassa on kuvattu, kuinka yksi haastateltava kertoi vapaudesta sekä luottamuksellisen suhteen ja aikuisen roolin merkityksestä (ks. Hirvonen, 2018):

H3: Minusta oli paras just se, ku äiti oli aina kotona, vaikka sillä oli paljon töitä. Niin ja se vapaus. Ei joka paikkaa vanhemmat vahtinu. Ne luottivat vanhemmat lapsiin, että lapset pärjäävät. Vanhempien luottamus, että lapset ne siellä pärjäävät. (H:14.10.18.)

Saamelaislapset ovat saaneet siis paljon omaa tilaa omille toimilleen kokemustensa karttumiseksi – aikuiset eivät ole koko ajan pörränneet lastensa ympärillä ohjailemassa tai varoitelemassa heitä, vaan lapsille on annettu omaa aikaa miettiä omia ratkaisujaan ja kehittää siten omaa ajattelutaitoaan ja ongelmanratkaisukykyään. Aikuinen ei ole ollut aina edes tarjoamassa apua haastavissa tilanteissa, ettei lapsi luovuttaisi heti pahan paikan tullen, vaan paremminkin lapselle on annettu tilaa arvioida omaa avun tarvettaan. Useimmiten on kuitenkin oltu jossain lähettyvillä ja saatavilla, jos apua on kuitenkin tarvittu. On pelätty, että jos aikuinen on koko ajan liian liki, lapsi tottuu siihen, ja siten ei enää onnistukaan tehtävistä itsenäisesti, eikä huomaa voivansa selviytyä asioista yksinkin. (Boine & Saus, 2012, s. 77–80.) Boinen ja Sausin (2012, s. 77–80) saamelaisisien kasvatusstrategioita käsittelevässä tutkimuksessa tutkimuksen saamelaisiat ovat olleet myös tarkkoja siitä, että lapsen rajojen sisäpuolelle ei ole saanut mennä fyysisesti tai henkisesti liki sekaantumaa pikkuaasioihin, vaan lapsen on pitänyt saada kehittyä oman reviirinsä sisällä itse ja kokeilla omia rajojaan. Heidän sanojensa mukaan: ”Edes kukaan aikuinen ei pitäisi siitä, että ympärillä pyöritään kuin kärpänen”. Näin myös lapsen omia rajoja on kunnioitettu. Useamman haastateltavan kertoman perusteella lapsella – ihmisellä – “olisi sisällään ja ympärillään ydin, jota on varottava loukkaamasta”. Myös Balto (2003) toteaa, että lapset eivät opi itse ajattelemaan, jos aikuiset järjestävät kaiken liian valmiiksi lapsille.

Balton (2008, s. 13) mukaan saamelainen kasvatus sisältää vaatimuksia ja odotuksia myös aikuisilta; heidän tulisi sopeuttaa oppimistilanteet lasten kannalta mahdollisimman hyödyllisiksi ja myös oma käytöksensä niissä niin kärsivälliseksi, että lapset saisivat kasvaa rauhassa, kerätä omia opin kokemuksiaan ja kehittyä oman tahtinsa mukaisesti. Lapsia ei erityisemmin neuvottu tai opetettu asioihin, ei myöskään laitettu tai pakotettu tekemään asioita, vaan lapselle annettiin mahdollisuuksia kokeilla, heti kun hän oli siihen valmis ja osoitti itse asiaan mielenkiintoa. Lapsia ohjattiin sitä vastoin kiertoilmaisulla, tarinoilla tai kertomalla tapahtumista, mitä muille on tapahtunut. (Magga, 2017; Saamelaiskäräjät, 2009, s. 11). Lapsen on itse pitänyt siis osata oivaltaa monenlaisia asioita ja esimerkiksi yhdistää aikaisemmin oppimiaan erinäisiä asioita osaksi isompaa kokonaisuutta, joita ei ole hänelle erikseen kerrottu tai alleviivattu. Tekemisen tapoihin tai lopputuloksiin ei myöskään olla puututtu niin paljon, vaan oppijoille on annettu myös mahdollisuus arvostella itse omaa toimintaansa mahdollisimman realistisesti. (Aikio, 2010, s. 38, 47.)

Tasa-arvoinen lapsikäsitelmä ja integriteetin suojeleminen

Keskeistä saamelaisessa kasvatuksessa on ollut, että lasta on pidetty samanarvoisena aikuisten kanssa ja lapsen ihmisarvoa on korostettu kasvatuksessa (Aikio, 2010, s. 41, 43). Lapselle on puhuttu kuten aikuiselle, lisäksi hänen mielipiteitensä on kuunneltu ja kunnioitettu. Eriävistä mielipiteistä on keskusteltu sen sijaan, että vanhemman mielipide olisi aina voittanut. Iän tuomaa hierarkiaa ei ole esiintynyt eikä tasa-arvoisen ajattelun johdosta kukaan ole käskennyt tai määrännyt toisen puolesta asioita. (Magga, 2017.) Sitä vastoin antamalla lapselle vastuuta – esimerkiksi mahdollisuuksia päättää joistakin asioista itse – on vältytty siltä, ettei koko ajan ole pitänyt olla ohjastamasta tiukalla kädellä ja päättämässä asioita heidän puolestaan (Boine & Saus, 2012, s. 77).

Integriteetin suojeleminen, itsemääräämisoikeuden ja kasvojen säilyttäminen tuntuu myös olevan ihailtavaa paljon läsnä saamelaisessa kasvatuksessa (Boine & Saus, 2012, s. 76, 81). Esimerkiksi vaikeita asioita ei oteta missä vain tilanteessa puheeksi ja silmiin katsomista puhuttelun aikana sallitaan välttää, jotta puhuteltavan ei tarvitsisi tahtomattaan paljastaa tunteitaan toiselle. Lisäksi keskustelulle pyritään löytämään sopiva tilaisuus, jossa lasta ei painosteta, vaan integriteettiä kunnioitetaan ja puhuminen tapahtuu vierekkäin tasa-arvoisessa keskustelussa. Odotetaan siis sopivaa tilannetta, ja vuoropuhelu harkitaan tarkkaan. Myöskään samasta aiheesta ei tarvitse puhua koko ajan. (Boine & Saus, 2012, s. 74–78.)

Esimerkiksi jos isä havaitsee, että lapsi ei halua keskustella vaikeista asioista – ei yritetä väkisin, vaan annetaan ajan tehdä tehtävänsä. Sen aikaa isät voivat miettiä vaihtoehtoisia tapoja lähestyä lasta; tarkkailla ja tutkia omaa epäilystään ja arvioida sen perusteella, milloin asiasta on parasta alkaa keskustella. Isät pyrkivät myös käynnistämään keskustelun tilanteissa, joissa keskittyminen kohdistuu samaan asiaan, esimerkiksi televisiota katsellessa, tulen ääressä tai autossa istuessa. Epäsuoralla toiminnalla, rajojen asetuksilla ja esimerkiksi sanattomalla viestinnällä on voitu kertoa paljon asioita. Saamelaisien mukaan, suoraan toteutettu rajojen asettaminen voi sitä vastoin monella tapaa olla vahingollista integriteetille ja itsemääräämisoikeudelle. (Boine & Saus, 2012, s. 78–81.) ”Tasavertaisuus tuntuu olevan avain kunnioituksen ja toisen arvostamiseen”, kirjoittavat Boiné ja Sausekin (Boine & Saus, 2012, s. 81).

Duaali

Eräs saamelaisen kasvatuksen erityispiirre, joka tukee ajatusta siitä, että lapset ja nuoret on nähty tasa-arvoisina yhteisön jäseninä aikuisten kanssa, on duaalin eli kaksikon käyttäminen puheessa. Se tarkoittaa, että verbejä taivutetaan yksikön ja monikon lisäksi myös me / te / he kaksi -muodoissa. Käyttämällä duaalia voidaan muun muassa keventää aikuisen autoritäärisyyttä ja valtaa suhteessa lapsiin ja nuoriin. Esimerkiksi sen sijasta, että vanhempi osoittaisi yksin lapselleen suoria käskyjä tai kieltoja, voi hän ottaa itsensä puhumisen tasolla epäsuorasti mukaan tekemiseen: “Nyt meidän (kahden) täytyy hieman vähentää kelkalla ajamista, jotta säästämme bensakuluja” (huomaa myös kiertoilmaisun käyttäminen). Vaikka todellisuudessa kelkalla on ajanut nuori yksin, osoittaa vanhempi epäsuoran kiellon samalla myös itseensä. (Balto, 1997, s. 112.)

Näin toisen ihmisen integriteettiä on pystytty suojelemaan duaalin ja muiden epäsuorien kasvatustapojen avulla. Duaalin käyttö on varmasti edesauttanut myös yhteyden tunteen ja me-hengen vahvistumista, sekä parantanut sidettä aikuisen ja lapsen välillä. (Sieppi, 2018.) Duaalin käytöllä lapselle voidaan myös viestiä, että häntä ei jätetä yksin ikävissäkään tilanteissa, sitä vastoin aikuinen voi ottaa “henkisesti” osaa jopa lapsen häpeään. Käyttämällä duaalia aikuinen voi siis estää lasta menettämästä yksin omia kasvojaan. Esimerkiksi jos lapsi on kaatanut maitopurkin vahingossa pöydälle, vanhempi voi sanoa: “*Mitenkäs meille (kahdelle) nyt näin kävi, siivoamme (yhdessä) sen pois*”. (Länsman, 2016.)

Kärsivällisyys

“*Kyllä se vielä oppii kun kasvaa*”-kuvastaa hyvin saamelaisten vanhempien kärsivällistä asennetta suhteessa lastensa toimiin (Sieppi, 2018). Sanonta kiteyttää samalla saamelaisen käsityksen ihmisen oppimisesta ja kehitymisestä, joka on ollut keskeisessä asemassa saamelaisessa kasvatuksessa. Eli sen, että lapselle annetaan mahdollisuus oppia omien kykyjensä mukaan omassa tahdissa, aikuisen osoittaessa lapselle positiivisia odotuksia, uskoa ja luottamusta hänen kykyihinsä. Epäonnistumisesta ei rankaistu, vaan sen ymmärrettiin kuuluvan osaksi oppimisprosessia. (Balto, 2003; 2008, s.13.) Ei esimerkiksi ollut niin vaarallista, jos lapsi epäonnistui tehtävissään, vaan tärkeintä oli päästää lapset yrittämään ja kokeilemaan asioita itse.

Vanhemmat olivat ymmärtäneet, että lapsen täytyi saada tilaisuuksia ja mahdollisuuksia kerryttää itselleen monenlaisia kokemuksia. Toisin sanoen; lapselle oli

suotava rauha kasvaa ja lapset olivatkin tottuneet oppimaan yrityksen kautta. Epäonnistumisen jälkeen voitiin todeta: *“Kyllä se vielä oppii kun vielä vähän kasvaa”*, ja yleensä epäonnistumisistakin löydettiin aina jokin hyvä puoli, lopputuloksesta huolimatta. (Balto, 1997, s. 12; 2003.) Vaikka lapsella ei ollutkaan vielä kaikkea samaa tieto-taitoa kuin aikuisella, hänelläkin oli oikeutensa ja tarpeensa pitää oma ihmisarvonsa (Balto, 2008, s. 14). Tärkeää oppimisessa on Balton (2008, s. 53) mukaan on ollut myös se, että oppimistilanteet on järjestetty oppijoiden kannalta niin “hyviksi tilanteiksi” kuin mahdollista, että oppijalle on jäänyt opetustilanteesta hyvä mieli. Pärjäämiskokemusten myötä on voitu lisätä myös lapsen itsetuntoa (Balto, 2008, s. 58).

Joka tapauksessa saamelainen epäsuora ohjaustapa ja sallivuus omille kokeiluille sisältää ajatuksen, että virheistä voi oppia menettämättä kasvojaan. Ohjaustapa on positiivinen ja se edesauttaa myös lapsen pärjäämisen ja itseluottamuksen kasvua, kun lapsi näkee, että aikuinen luottaa häneen ja antaa hänen yrittää. (Saamelaiskäräjät, 2013, s. 29.) *Kyllä se vielä oppii* -pedagogiikka on siis edesauttanut lasta kasvamaan itsenäiseksi ihmiseksi lannistumattoman yrittämisen myötä. Itsepärjäämisharjoitukset ovat myös harjoittaneet lapsia pärjäämään monien vastoin käymisten edessä, arkipäivän velvollisuuksissa eri elämäntilanteilla. Kun lapsi ei ole pelännyt epäonnistua, on hän saattanut viimein jopa onnistua. (Sieppi, 2018.)

Tarinointi ja kertomaperinne

Tarinat olivat oiva keino lasten kasvatuksessa. Haastateltavien lapsuudessa ei ollut lastenhoitajia, joten tarinoiden hahmot toimivat ylimääräisinä lastenkaitsijoina. Revontuliin, ukkoseen ja veteen, yleisemmin luonnonvoimiin, liittyi vahvoja käsityksiä. Tarinat olivat epäsuoran kasvatuksen keino. Tarinankerronta oli myös taitolaji, joka vei haastateltavat mielikuvitusmatkalle. (Hirvonen, 2018.) Lisäksi saamelainen kertomaperinne on rikas ja monipuolinen saamelaisen maailmankuvan kuvastaja ja muodostaja, jonka tehtävä on perimätiedon siirtäminen sukupolvelta toiselle. Kertomusten kautta lapsi oppii hahmottamaan maailmaa ja kulttuuria kokonaisvaltaisesti ja myös ottaa opiksi toisten kokemuksista. (Aikio, 2010, s. 65–68.)

Tarinoiden ja kertomusten hyvien ja huonojen esimerkkien kautta vanhemmat ovat voineet opettaa lapsilleen siis haluamiansa arvoja, normeja ja moraaleja (Balto, 1997, s. 105, 115). Faktatiedon lisäksi kertomukset ovat välittäneet lapsille myös asenteita ja tunnesisältöjä – lasten ulkoista ja sisäistä elämänhallintaa on myös voitu kehittää tällä kasvatuksen keinolla. (Saamelaiskäräjät, 2013, s. 29.) Ja vaikka

suullinen perinne kertoo menneestä, se on antanut myös neuvoja nykyhetkeen ja muodostanut perustan tulevaisuudelle (Kuokkanen, 2000, s. 37).

Kertomaperinne on välittänyt saamelaisen perinteisen tietämyksen mittavan kokonaisuuden elämässä pärjäämisestä suullisena perintönä sukupolvelta toiselle. Hiljainen tieto paikoista, luonnosta, ihmisistä, suvuista ja yhteisöistä on muuttunut sanalliseksi, mytologian, historian ja elämänkerran sekoituksina. (Saamelaiskäräjät, 2009, s. 12.) Toisten ihmisten elämistä kertovien kertomusten avulla ihmiset ovat voineet kerryttää omaa tietoaan eri elämän alueilta. Tätä kollektiivisen muistin kokemustietoa on voitu soveltaa ja käyttää hyödyksi monissa valinta- ja ongelmatilanteissa. Mitä enemmän ihmisillä on ollut kokemustietoa, sitä paremmat mahdollisuudet on ollut pärjätä. (Aikio, 2010, s. 70.)

Itseohjautuvuus ja laaja-alainen osaaminen

Saamelaisessa kasvatuksessa pärjäämisen ihanne on ollut, ja on edelleen, yksi kasvatuksen keskeisimpiä teemoja. Kasvatuksen tavoitteena onkin siten monipuolinen persoonallisuus ja laaja-alainen osaaminen (Saamelaiskäräjät, 2009, s. 11) ja siten mahdollisimman hyvä selviytymiskyky, jonka avulla ihminen voi hallita elämänsä niin ulkoisesti kuin sisäisesti ja selvitä jopa suuristakin elämänmuutoksista. (Aikio, 2007, s. 1; 2010, s. 13). Keskeisimpiä tavoitteita on edistää lapsen itsenäistä elämässä pärjäämistä ja itseohjautuvuutta erilaisissa tilanteissa yksin ja yhdessä muiden kanssa (Balto, 2008, s. 58, 60; Saamelaiskäräjät, 2013, s. 28).

Erityisen oleellista on myös välittää lapselle asenne ja luottamus siihen, että ihminen voi oppia kaikkea. Lyhyesti ilmaistuna lasta pyritään valmistamaan elämää varten niin, että käytännön taitojen hallinnan lisäksi hän myös alkaa uskoa omaan jaksamiseensa, omiin kykyihinsä ja osaamiseensa, sekä löytää haasteisiinsa ratkaisuja itsenäisesti. Saamelaisen näkemyksen mukaan itseohjautuva ihminen onnistuu käytännön töissä ja hänellä on kykyä pohtia asioita ja ratkaista ongelmia nopeastikin syntyvissä tilanteissa – myös sosiaalisissa tilanteissa (Balto, 2008, s. 58, 60–61).

Hyvän itseohjautuvuuden ja ongelmanratkaisukyvyyn kehittymistä edesauttaa mm. selkeä minäkuva, vahva itsetunto, hyvä itsearviointikyky, sosiaaliset taidot, sopeutumiskyky ja huomio- ja havainnointikyky, jota saamelaiset pyrkivätkin kehittämään kasvatustoimissaan (Aikio, 2007, s. 57). Pärjäämiseen kuuluu materiaalista turvallisuus, mutta myös siis fyysinen ja henkinen hyvinvointi. Hyvät voimat psyykkisellä puolella; mielenrauha, tunteiden hallinta, tyytyväisyys, luovuus,

kekseliäisyys ja se, että kykenee käyttämään hyödyksi omia voimavarojaan, ovat myös oleellisia seikkoja. (Aikio, 2010, s. 13.)

Elämässä pärjääminen on vaatinut siis monialaista osaamista. Aikion mukaan saamelaisessa yhteiskunnassa ei olekaan pärjännyt vain *“yhdessä asian ihminen”*, vaan yksilön on pitänyt ymmärtää ja osata monen alan asioita pärjätäkseen. Kasvatuksen tavoitteena on saada lapsi kiinnostumaan monenlaisista asioista ja myös oppia ajattelemaan kokonaisvaltaisesti. Opetettavia asioita ja ilmiöitä on osatava ajatella kokonaisuutena, jossa kaikki asiat liittyvät ja vaikuttavat toisiinsa. (Aikio, 2010, s. 46–47.)

Myös arvojen mukaan eläminen ja sosiaalinen lahjakkuus kuuluu pärjäämisen käsitteeseen (Aikio, 2010, s. 13). Lasten on opittava, etteivät he ole yksin tässä maailmassa, vaan toisetkin on otettava huomioon. Esimerkiksi pääseminen yksimielisyyteen muiden kanssa on ollut myös tavoiteltavaa (Balto, 2008; Boine & Saus, 2012, s. 73–74). Kasvatuksen tavoite on selkeästi yhteydessä yksilöllisten arvojen ja kehityksen siirtämisessä kollektiiviseen kehitykseen ja yhteistoimintaan. Tarkoituksena on edistää samalla sekä yksilön että yhteisön selviytymistä. (Boine & Saus, 2012, s. 72.)

Lopuksi

“Eihän siinä tarvinnut vanhempia, ku lapsia oli niin paljon. Mehän itte keksimme leikit ja hommasimme mitä tarvi. Eihän siinä tarvittu vanhempia. Me menttiin ulos ja leikittiin kaikenlaista.” (H:1.10.18.)

Tutkimustuloksiamme siivittäminä mietimme, kuinka nykypäivän varhaiskasvatustyksiköiden toiminnassa voitaisiin ottaa entistäkin paremmin huomioon opinnäytetöissämme käsittelemiämme saamelaisen varhaiskasvatuksen arvoja ja erityispiirteitä. Ja miten niitä voisi vahvistaa jokapäiväisessä arjessa näkyviksi ja kuuluviksi valinnoiksi? Kärjistäen pohdimme, olisiko mahdollista saada saamelaisen varhaiskasvatuksen tavamerkeiksi jopa esimerkiksi itse tehdyt lelut tai vierellä oppimisen, tai voisiko ne lanseerata näkyvämmäksi osaksi saamelaisen varhaiskasvatuksen käytänteitä? Pohdimme myös, mitä vaatisi se, että saamelaisen päiväkodin pedagogisen toiminnan lähtökohtana ja keskiössä todella olisi ensisijaisesti vuotuiskiertoon liittyvät aikuisten toimet. Lasten kanssa tehtävät toiminnot saamelaisessa varhaiskasvatuksessa määräytyisivät aikuisten töiden vuotuiskierron mukaisesti ja tämä olisi kaiken suunnittelun lähtökohtana. Aikuisten toimien tarjoamien esimerkkien myötä lapset joko kehittelisivät omia opettavaisia leikkejään tai

osallistuisivat kykyjensä mukaan tekemiseen aikuisten vierellä. Tärkeintä mielestämme olisi, että kasvattajat näkisivät pedagogiset mahdollisuudet ja ulottuvuudet jokaisessa arjen askareessaan, liittyi se tavaroiden korjaamiseen, taljojen naulaamiseen kuivumaan seinälle, verimakkarataikin tekoon tai kaupassa käymiseen. Kasvattajien olisi myös tärkeä tiedostaa, mitä monin tavoin hyvää valmiiden lelujen puuttumisessa on ja minkälaisia pedagogisia mahdollisuuksia tähän yhteyteen saa liitettyä.

Hyviä kokemuksiakin löytyy jo kentältä. Vierellä oppimisen metodia ja sen soveltamista on pohtinut Bigga-Helena Magga, joka sanojensa mukaan aluksi suhtautui epäillen tämän metodin soveltamiseen kouluopetuksessa. Hän kuitenkin päätti kokeilla, mitä tapahtuu, jos hän ottaa kutimet mukaan kouluun ja alkaa esimerkiksi kutomaan opetuksen lomassa aina kuin mahdollista. Lopputulemana oppilaat oppivat kutomaan sukkia viidellä puikolla ilman sanallisia ohjeita vain katsomalla opettajan kutomista. Lapset alkoivat auttamaan ja opettamaan toinen toisinaan kutomisessa. Eli vierellä oppiminen kuitenkin onnistui – jopa kouluympäristössä. (Magga, 2017.) Näin oppiminen sai myös muitakin elementtejä, kun vierellä oppimisen menetelmä otettiin osaksi koulun menetelmällistä kirjjoa.

Jotta tällaiset valtakulttuurista poikkeavat vaihtoehtoiset toimintatavat saisivat kannatusta ja muuttuisivat arkea leimaaviksi toimiviksi käytänteiksi saamelaisessa varhaiskasvatuksessa, on taustalla oltava tiedostamista ja yhteisymmärrystä alan toimijoiden kesken. Koulutuksen merkitystä tässä ei voi vähätellä. Vähemmän esillä olevien kasvatusarvojen piilottaminen arjen toimintoihin pitäisi olla vielä enemmän tietoista ja aktiivista. Joka tapauksessa erityisen tärkeää olisi käydä arvokeskustelua kaikkien varhaiskasvatuksessa toimivien toimijoiden kesken ja pohdita ennen kaikkea yksikkökohtaisesti, mitkä arvot luovat toiminnan kivijalan ja miten näitä arvoja ja monia merkityksiä asioiden tekemiseen voi sisällyttää. Vain yhteisymmärryksen avulla on mahdollista luoda toimivaa ja tarkoituksenmukaista toimintaympäristöä vastaamaan enemmän saamelaisen varhaiskasvatuksen syvempiä arvoja ja erityispiirteitä.

Uudenlaisen toimintakulttuurin luomisessa merkityksellistä on myös se, että kasvattajat suunnittelevat, arvioivat ja ennen kaikkea toteuttavat visioitaan rohkeasti ja ennakkoluulottomasti. Vastuu ja valinnat saamelaisen varhaiskasvatuksen kehittämisessä ovat täten aikuisten käsissä. Varhaiskasvatus päiväkodeissa ja kielipesissä on vaativaa tiimityötä, siten myöskään säännöllisten tiimipalaverien ja työiltojen merkitystä ei pidä unohtaa yhteisymmärryksen aikaansaamiseksi sekä laadukkaan toiminnan kehittämiseksi ja ylläpitämiseksi.

“Kun eihän siihe aikaan ollu nukkeja meillä. Äiti teki sitten nuken. Semmosesta puutikusta vuoli pään ja vartalon ja siihen laitettiin. Mulla oli punanen läninki. Kankaaseen laitettiin pään reikä ja toisella kankaalla sito sen siihen.” (H: 14.10.2018.)

Lähteet

- Aikio, A. (2010). *Olmmoshan gál birge: Áššit mat ovddidit birgema*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Aikio, A. (2007). *Saamelainen elämänpolitiikka*. Lapin yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisematon lisensiaattitutkielma.
- Balto, A. (1997). *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá*. Gjøvik: Ad Notam Gyldental AS.
- Balto, A. (2003). Muitalusat Sámis – Árbevirolaš bajásgeassima nana bealit. Teoksessa E. Hetta Eriksen (toim.), *Árvvut – Árvo – Vierhtie – Samiske verdier* (s. 9–15). Karasjok: Davvi Girji.
- Balto, A. (2008). *Sámi oahpaheadjit sirdet árbevirolaš kultuvrra boahhtevaš buolvvaide: Dekoloniserema akšuvdnadutkamuš Ruota beale Sámis* [Saamelaiset opettajat siirtävät perinteistä kulttuuria seuraaville sukupolville: Dekolonisaation toimintatutkimus Ruotsin puoleisessa Saamessa]. *Diedut 4*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Boine, E. & Saus, M. (2012). Saamelaisten isien kasvatustrategioista. Teoksessa A. Lauriala (toim.), *Koulu ja pohjoisen pojat*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Hirvonen, N. (2018). ”No se vapaus. Parasta lapsuudessa oli se vapaus”: *Haastattelututkimus saamelaisesta kasvatuksesta porosaamelaisperheissä*. Oulun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta. Kandidaatintutkielma.
- Kuokkanen, R. (2009). *Boaris dego eana: Eamiálbmogiid diehtu, filosofiját ja dutkan*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Kuokkanen, R. (2000). Alkuperäiskansojen suullinen perinne: kirjallisuutta, historiaa, tiedettä? Teoksessa I. Piippola (toim.), *Girjin – Näkökulmia saamelaiskirjallisuuteen*. Jyväskylä: Gummerus.
- Magga, B-H. (2017). Saamelainen kasvatustieteen filosofia. Luennot ja luentomateriaali. Oulun yliopisto.
- Metsämuuronen, J. (2006). *Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. Helsinki: International methelp.
- Lämsä, A-S. (2016). Tervetuliaispuhe saamelaisen lastentarhaopettajakoulutuksen oppilaille. Oulun yliopisto.
- Päivänsalo, P. (1953). *Lappalaisten lastenhoito- ja kasvatustavoista*. Helsinki: Suomen kasvatustieteiden yhdistyksen julkaisu.
- Saamelaiskäräjät. (2009). *Saamelainen varhaiskasvatussuunnitelma*. Inari: Inarin kunta. Haettu osoitteesta http://www.inari.fi/media/files/sote_savasusuomenkielinen.pdf

Peltola, Maria; Keskitalo, Pigga; Äärelä-Vihriälä, Rauni (toim.) (2019)
Saamelainen varhaiskasvatus nyt : arvot, käytänteet ja osallisuus arjessa

Saamelaiskäräjät. (2013). *Saamelaisen varhaiskasvatuksen arjen käytäntöjen opas 2013*. Saaste – Saamelaisten sosiaali- ja terveystalvelujen kehittäminen -hanke. Inari: Saamelaiskäräjät. Haettu osoitteesta https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/materialit/saampharjen_opas.pdf

Sieppi, O. (2018). *Saamelainen epäsuora kasvatus*. Oulun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta. Kandidaatintutkielma.